

RÅD OG VINK OM MUNDTLIGE SAGER I HØJESTERET

UDSENDT I 2007 EFTER DRØFTELSE I FORENINGEN HØJESTERETSSKRANKEN
AF OPLÆG UDARBEJDET AF MICHAEL GREGERS LARSEN

1. BAGGRUND OG FORMÅL

Grundlaget for advokaters arbejde med mundtlige højesteretssager er Højesterets "Regler og vejledning om forberedelse og hovedforhandling af borgerlige ankesager ved Højesteret" (herefter under eet Reglerne), der er udsendt efter drøftelse med Skranken og Advokatrådet. Den seneste udgave trådte i kraft 1. oktober 2005 med redaktionelle ændringer af maj 2007.

Disse "Råd og Vink" gentager ikke indholdet af Reglerne, og de kan selvfølgelig heller ikke ændre derved. Så Reglerne forudsættes at være såvel bekendt som uændret gældende.

Formålet er at give et praktisk supplement på nogle områder, hvor der har vist sig behov derfor.

Baggrunden er især, at advokaternes nedarvede traditioner ikke fuldt ud er tilpasset Højesterets arbejdsform, således som denne fungerer i nutidens stadig mere komplicerede retssager.

I det følgende omtales først Højesterets arbejdsform, derefter de overordnede konsekvenser for advokaternes indsats. Dernæst gives en række konkrete råd og vink om de enkelte led i sagernes forberedelse og hovedforhandling. Sidst gøres nogle bemærkninger om sagsomkostninger.

2. HØJESTERETS ARBEJDSFORM

Højesterets arbejde er baseret på, at dommerne gør sig færdige med en sag, før de begynder på den næste. Der kan udestå en finslibning af præmisserne, men voteringen skal være afsluttet, og grundlaget for udformningen af dommen skal være på plads, før næste hovedforhandling begynder.

Som bekendt påbegyndes voteringen i Højesteret normalt umiddelbart efter, at advokaterne og tilhørerne har forladt retssalen.

Denne arbejdsform medfører, at dommerne ikke har mulighed for længere overvejelser endsige yderligere undersøgelser i lyset af det, som advokaterne har fremført under hovedforhandlingen. Undertiden slutter hovedforhandlingen så tæt på kl. 14, at voteringen først begynder næste dag kl. 9. Men heller ikke i så fald er der megen tid til rådighed.

Højesterets dommere må derfor forberede sig på sagen, inden hovedforhandlingens begyndelse. Det gælder i særlig høj grad førstvoterende.

Den førstvoterende har til opgave gennem sin votering at give de øvrige dommere en udførlig bevisning af både faktum og jus, uanset hvorledes advokaterne har løst deres opgave. Endvidere forventes førstvoterende at medbringe et udkast til dommen, som han/hun oplæser ved afslutningen af sit votum.

Det siger sig selv, at førstvoterende derfor er nødt til inden hovedforhandlingens begyndelse at udfærdige såvel koncept til sin votering som udkast til hele dommen. Andenvoterende forventes at give et votum af samme karakter som førstvoterende, hvis han/hun når et andet resultat.

Hvis hovedforhandlingens forløb giver anledning til, at førstvoterende vil ændre sit resultat, kan han/hun bede om at få voteringen udsat. Men det ødelægger rettens arbejdsplan og sker kun sjældent.

En konsekvens af arbejdsformen er således, at der umiddelbart inden hovedforhandlingen ligger en vigtig forberedelsesfase for dommerne.

Advokaterne må endvidere gøre sig klart, at denne forberedelsesfase er meget intensiv.

Hver af Højesterets to afdelinger behandler så mange sager, at dommerne - bortset fra de førstvoterende - vil være i retten til enten hovedforhandling eller votering de fleste arbejdsdage. "Frie" dage vil ofte blive besat med votering i skriftligt behandlede sager.

De førstvoterende deltager i princippet "kun" i hver anden af afdelingens hovedforhandlinger. Men det giver ikke mere end 1-2 arbejdsdage til forberedelse af hver sag. Foruden weekenderne.

Sammenlignet med den tid, som advokaterne bruger på at forberede hovedforhandlingen, har dommerne således ikke megen tid til rådighed.

Heller ikke førstvoterende har megen tid til forberedelsen. Det kan derfor ikke forventes, at nogen af dommerne har læst andre af processkrifterne for Højesteret end de sammenfattende processkrifter, med mindre der deri er specifik henvisning til bestemte passager i de egentlige processkrifter, eller der er særlig anledning dertil.

De øvrige voterende vil i varierende grad have gennemgået det skriftlige materiale før hovedforhandlingen. Alle dommerne vil altid have læst den indankede dom og de sammenfattende processkrifter grundigt. Afhængig af sagens karakter og den enkelte dommers temperament vil dommerne i forskellig udstrækning have gennemgået bilagene i ekstrakten. Advokaterne kan ikke løbe an på, at materialesamlingen er læst af andre end førstvoterende.

3. ADVOKATERNES OPGAVER

Det væsentlige formål for en advokat er at opnå et domsresultat, der er til fordel for klienten. Det kan også være af betydning, hvorledes præmisserne er udformet, men i almindelighed er det afgørende, om man vinder eller taber.

Advokatens fokus er dermed et andet end Højesterets. Selv om Højesteret naturligvis gerne vil nå det "rigtige" resultat i den konkrete sag, spiller det for dommerne en større rolle, hvad der er bedst for den generelle retsudvikling.

Når advokatens selvfølgelige ønske om at vinde sagen kombineres med de - lige så selvfølgelige - konsekvenser af Højesterets arbejdsform, når man til et resultat, der næppe af alle advokater opleves som en selvfølge:

FOR AT VINDE SAGEN SKAL ADVOKATEN HAVE PRÆSENTERET ALT VÆSENTLIGT FOR HØJESTERET FØR BEGYNDELSEN AF HOVEDFORHANDLINGEN OG PRÆSENTATIONEN SKAL SKE I KLAR OG OVERSKUELIG FORM.

Men selv om forberedelsesfasen er vigtig, kan hovedforhandlingens forløb føre til et andet resultat end det, som stod i førstvoterendes medbragte domsudkast. Heraf følger et yderligere resultat:

FOR IKKE AT TABE SAGEN SKAL ADVOKATEN UNDER HOVEDFORHANDLINGEN OVERBEVISE HØJESTERET OM RIGTIGHEDEN OG HOLDBARHEDEN AF KLIENTENS PÅSTAND.

Advokaterne bør derfor gøre sig lige så meget umage med den mundtlige hovedforhandling som hidtil. Men det væsentlige er at understrege, at det er for sent, hvis de gode argumenter først præsenteres under hovedforhandlingen.

Advokaternes indsats må derfor i højere grad tilgodesee, at stor indflydelse på Højesterets resultat opnås gennem:

- De sammenfattende processkrifter.
- Bilagene i ekstrakten (ikke processkrifterne).
- Tilskæring af det relevante i faktumtunge sager og fremstilling af hjælpebilag.
- Materialesamlingen.

Når Højesteret i Reglerne, og på anden måde fremhæver betydningen af advokaternes procedurer under hovedforhandlingen, er det sikkert en realitet og ikke blot en gestus over for grundlovens krav om mundtlighed i retsplejen. Men advokaterne bør være opmærksomme på, at dommens resultat i væsentlig grad påvirkes af forløbet inden hovedforhandlingen.

Når advokaterne nødvendigvis må lægge større vægt på faserne inden hovedforhandlingen, end traditionen byder, får det konsekvenser for advokaternes

arbejdsform. Det bliver nødvendigt at have fuldstændig styr på hele argumentationen, inden man udarbejder ekstrakt og materialesamling og derefter de sammenfattende processkrifter.

4. SAGENS FORBEREDELSE

4.1 Processkrifter

Ved udformningen af processkrifterne skal advokaterne være opmærksomme på, at de ikke er egnede som middel til påvirkning af dommerne, fordi dommerne ofte ikke læser dem, selv om de medtages i ekstrakten. Men processkrifterne er absolut nødvendige som oplysning til modparten om, hvad der skal behandles i de sammenfattende processkrifter og procederes om under hovedforhandlingen.

Nova skal fremføres tidligst muligt i skriftvekslingen, jf. Reglerne pkt. 1.6. Man skal være opmærksom på, at alle påstande og anbringender, der ikke fremgår af den indankede dom, for Højesteret fremtræder som nova. De skal derfor tages op i skrifterne, eventuelt med oplysning om, at synspunktet er gjort gældende for underinstansen, selv om det ikke fremgår af dommen.

Det er i direkte strid med retsplejeloven og Reglerne, hvis påstande eller anbringender først fremføres i de sammenfattende processkrifter.

Da de sammenfattende processkrifter i almindelighed udveksles samtidig (jf. dog pkt. 8), er det stærkt anbefalelsesværdigt, at de forudgående processkrifter ikke begrænses til selve anbringenderne, men giver et mere fyldigt billede af argumentationer, der ikke allerede er gengivet i den indankede dom.

Det gør bestemt ikke noget godt indtryk på dommerne, hvis man først i sit sammenfattende processkrift fremfører argumentationer, som modparten ikke med rimelighed har kunnet forudse, og som denne derfor ikke kan imødegå før under hovedforhandlingen. I sådanne tilfælde vil førstvoterende selv skulle finde modargumenterne frem. Og det fører nok til en mere kritisk indstilling, end hvis argumenterne er behandlet fra begge sider i de sammenfattende processkrifter.

Det betaler sig simpelt hen ikke at fyre knaldperler af, som modparten ikke har været forberedt på.

Men når man i processkrifterne opfylder hensynene til at oplyse påstande og anbringender og give modparten tilstrækkelig information, er der ingen grund til store armbevægelser.

Procesformen for Højesteret er ikke velegnet til at håndtere faktumtunge sager. Det er derfor en væsentlig opgave for advokaterne at reducere uenigheder om faktum og gøre de faktiske sammenhænge så overskuelige som muligt.

Det er hensigtsmæssigt at søge at nå til enighed med modparten, så langt det kan lade sig gøre, allerede under skriftvekslingen. Og senest ved forberedelse af ekstrakten.

I mange tilfælde er det afgørende for omfanget af bevisførelsen, hvad der er uenighed om. Hvis ikke det allerede er blevet afklaret i landsretten, kan det i en del tilfælde være praktisk i stævningen at begære en kortere udsættelse på, at parterne får dette på det rene. Appellanten kan da eventuelt i et tillæg til stævningen gøre stillingen op, inden indstævnte afgiver svarskrift.

Udarbejdelse af oversigter og forklarende hjælpebilag er meget anbefalelsesværdig. Og det er en nødvendighed, når der er tale om talmateriale.

Dette arbejde udskydes ofte til fasen med de sammenfattende processkrifter. Det er imidlertid helt afgørende for hjælpebilagenes funktion, at parterne er enige om dem. Derfor er det vigtigt at få dem på plads i god tid og helst i forbindelse med skriftvekslingen, så det er på det rene, hvad der er reel tvist om, når sagen berammes.

4.2 Påstande

Der bør ofres stor omhu på udformning af påstandene.

Man skal have for øje, at påstanden skal kunne indgå ordret i domskonklusionen. Den skal derfor indeholde alt, hvad der er nødvendigt til en tvangsfuldbyrdelse, hvis der er tale om et fuldbyrdelsessøgsmål, og alt hvad modparten skal anerkende, hvis sagen er anlagt som anerkendelsessøgsmål.

Omvendt må påstande ikke indeholde mere end det nødvendige for domskonklusionen. En typisk fejl er at medtage anbringender i påstandene. Hvis påstanden går ud på betaling

af et beløb, skal det ikke indgå i påstanden, hvad dette beløb skal dække. Hvis betingelserne for opdeling af sagsgenstanden er til stede, kan man enten nedlægge en anerkendelsespåstand vedrørende pligten til at betale eventuelle yderligere beløb eller tage et udtrykkeligt forbehold under anbringenderne.

Ved anerkendelsespåstande skal det overvejes, om parten har fornøden retlig interesse i at få påstanden pådømt i den påtænkte udformning. Endvidere skal udformningen være tilstrækkelig præcis. Mange anerkendelsessager er blevet afvist, fordi advokaterne ikke har taget tilstrækkelig højde for disse krav.

Ved udformningen af påstandene skal man gennemtænke alle muligheder og tage højde derfor i subsidære påstande. Selv om det ikke er en nødvendighed at nedlægge subsidære påstande, når de omfattes af en mere omfattende principal påstand, kan det være hensigtsmæssigt at nedlægge subsidære betalingspåstande, når de kan give et godt afsæt for anbringender, f.eks. vedrørende skyldfordeling i erstatningssager.

Det skal nøje præciseres, om flere påstande er kumulative, alternative eller principale/subsidiære, og hvorledes flere subsidære påstande rangerer indbyrdes.

4.3 Anbringender

Man bør ikke udforme de sammenfattende processkrifter som en række "at'er" i lapidarisk anbringendeform. Men det er stærkt tilrådeligt at gøre sig klart, hvad anbringenderne går ud på i knapt udtrykt form. Ellers risikerer man, at nogle aspekter drukner i den mere udførlige argumentation.

Anbringender bør opstilles systematisk med angivelse af hovedanbringender og hertil hørende underanbringender.

Når der er tvist om noget faktisk, vil en dommers første spørgsmål være, hvem der har bevisbyrden. Det glemmer advokater jævnligt i kampens hede. Og i Højesteret hjælper dommerne ikke advokaterne med at huske, at det er et meget vigtigt anbringende.

4.4 Beviser

Som anført i Reglerne kommer der sjældent noget nyt ud af fornyede afhøringer af dem, der afgav forklaring i tidligere instans. Der kan være et klientplejehensyn. Men man kan -

oftest med rette - sige til klienten, at der er en risiko for, at fornyede afhøringer giver et dårligere resultat end de allerede foreliggende.

Afhøring ved dommerfuldmægtige i Højesteret har den fordel frem for de fleste afhøringer ved hjemtingene, at dommerfuldmægtigene som regel har ofret en betydelig indsats på at sætte sig ind i sagen.

Men subsidiære afhøringer kan aldrig blive en optimal bevisform. Om muligt bør man derfor følge anbefalingen i Reglerne om enten at blive enige om faktum eller om at fremlægge skriftlige erklæringer.

Det er nyttigt, såfremt advokaterne får mulighed for at korrigere eventuelle fejl i et udkast til retsbogstilførsel af subsidiære afhøringer. Det siger sig selv, at en sådan mulighed ikke må misbruges til at opnå andet end en korrekt gengivelse af det faktisk forklarede.

Om dokumentbevis henvises til afsnittet om ekstrakten.

5. BERAMMELSEN

Hvis der er blot en vis risiko for, at der kan opstå uenighed i berammelsesmødet, bør procedøren møde selv. Det kan eksempelvis være tilfældet, hvis ikke begge parter ønsker skriftlig behandling.

Selv om parterne er enige om enten mundtlig eller skriftlig behandling, kan ankeudvalgets formand beslutte den anden behandlingsform. Men der lægges vægt på parternes ønsker.

Som anført i Reglerne er der mulighed for telefonisk berammelse, hvis ikke der er uenigheder. Men det er ofte nyttigt med en samtidig udveksling af synspunkter. Hvis en eller flere advokater bor langt fra København, kan det være hensigtsmæssigt, hvis Højesteret vil acceptere et telefonmøde om berammelsen.

De fleste advokater anser nok skriftlig behandling for en nødløsning. Der er dog også eksempler på, at begge advokater ønsker skriftlig behandling i sager, der ikke er egnede dertil.

Af hensyn til at holde berammelsestiden på et nogenlunde acceptabelt niveau må det forventes, at et ret stort antal sager også i den kommende tid udgår til skriftlig behandling. Man kan håbe på, at dette behov forsvinder i takt med den betydelige reduktion i antallet af anker til Højesteret, som henlæggelsen af næsten alle sager til byretterne i første instans vil medføre.

Så længe skriftlig behandling finder sted, må advokaterne loyalt medvirke til, at det bliver de mest egnede sager, der behandles skriftligt. I tilknytning til Reglernes anbefaling (pkt. B.4.) af "sager, som drejer sig om et afgrænset juridisk problem", kan man nok pege på, at sager af principiel betydning ikke bør behandles skriftligt. Til gengæld er der nogle sager med bevistvivl, der nok kan afgøres på skriftligt grundlag, f.eks. hvis et vist forhold skal afgøres ud fra en bedømmelse af den indbyrdes bevisværdi af fremlagte skriftlige erklæringer.

Varigheden af hovedforhandlingen bør tilrettelægges under hensyn til, at dommerne gennem de sammenfattende processkrifter har fået et godt grundlag for at forstå parternes standpunkter. Reglerne indeholder advarsler mod, at advokaterne gør deres indlæg for lange, men de seneste meldinger fra Højesteret lyder på, at nogle advokater tager for lidt med, jf. i det hele om hovedforhandlingen senere.

Det afgørende er, at advokaterne skal overholde den afsatte tidsramme. Og det er næsten umuligt at få omberammet sagen, hvis man under forberedelsen af hovedforhandlingen opdager, at der er afsat for lidt tid.

6. EKSTRAKTEN

Det er nødvendigt, at ekstrakten foreligger færdig med sidetal, når de sammenfattende processkrifter udarbejdes. Den kollegiale frist på 4 uger inden hovedforhandlingen er således bestemt ikke for lang. I meget komplicerede sager med langvarig hovedforhandling kan det anbefales at få ekstrakten på plads en del tidligere.

Det er appellanten, der skal tage initiativet og sende udkast til ekstrakten med indholdsfortegnelse og indklamninger i bilagene til indstævnte i så god tid, at indstævnte har rimelig tid til sin gennemgang, før appellanten foretager kopieringen. De originale

bilag - eller de gode fotokopier deraf, der påtænkes anvendt ved fremstillingen - skal medsendes til indstævnte.

I ekstrakten medtages kun undtagelsesvis processkrifter fra tidligere instans, jf. Reglerne. Derimod medtages som udgangspunkt alle processkrifter for Højesteret, med mindre de vedrører udgåede anbringender, allerede afgjorte formalitetsspørgsmål m.v. Men der bør kun undtagelsesvis markeres deri, jf. om de sammenfattende processkrifter nedenfor.

Da ekstrakten efter Reglerne nærmest får karakter af en bilagssamling - selv om ikke alle bilag medtages - er det særdeles vigtigt at indklamme, hvad man vil påberåbe sig.

Dokumenter, der er gengivet, respektive refereret, i den indankede dom, skal ifølge Reglerne kun kopieres i ekstrakten, hvis man finder det nødvendigt at supplere dommen. I så fald medtages i ekstrakten også det i dommen gengivne. Det letter overblikket, hvis man i så fald markerer det yderligere relevante med en skarp parentes og det i dommen gengivne med en rund parentes samt en henvisning i margenen til sidetallet i dommen.

For at opnå at dommerne får et rigtigt indtryk af sagen inden hovedforhandlingen, bør man være varsom med at markere for meget. Hvis det ved arbejdet med det sammenfattende processkrift eller under hovedforhandlingen viser sig, at der bliver brug for at henvise til noget, der ikke er markeret, er der ikke noget til hinder for at drage det frem.

Hvis man indklammer for meget, daler dommernes interesse for det indklammede.

7. MATERIALESAMLINGEN

Efter Reglerne er det valgfrit, om man vil sende en doms- og litteraturliste eller udarbejde materialesamling, omend materialesamlingen anbefales.

Bortset fra meget enkle sager på et velbekendt juridisk område bør der absolut udarbejdes materialesamling.

Der bør så vidt muligt udarbejdes en fælles materialesamling, eventuelt således at hver af parterne står for en samling af alt materiale vedrørende forskellige af sagens emner.

Med mindre parterne er enige om andet, er det appellanten, der må tage initiativet og fremsende forslag til indstævnte.

Da der skal henvises til materialesamlingen i de sammenfattende processkrifter, gælder samme tidsmæssige krav som til ekstrakten.

Materialesamlingerne bør indeholde alle de retskilder, som der bliver brug for under hovedforhandlingen. Så de bør være fuldstændige, men heller ikke indeholde mere end nødvendigt.

Som regel bør materialesamlingen indeles efter emner.

Der er nok tilbøjelighed til at tage alt for meget med i materialesamlingerne. Forklaringen må formentlig søges i, at advokaterne ikke helt har vænnet sig til at forberede sagerne så tidligt, som den ændrede behandlingsform tilsiger.

For at vise baggrunden for en udtalelse i litteraturen, kan det være rigtigt at tage flere sider med end det direkte relevante sted. Og bortset fra meget lange domme, hvor kun en lille del er relevant, bør domme og andre afgørelser normalt medtages in extenso.

Men hvis man ønsker, at dommerne inden hovedforhandlingen skal læse de steder, man anser for relevante, er det vigtigt, at disse markeres ved indstregninger, der ikke gøres mere omfattende end højst nødvendigt.

8. DE SAMMENFATTENDE PROCESSKRIFTER

Kun i helt enkle sager, hvor alt relevant står i den indankede dom, bør man nøjes med et kort påstandsdokument. Som nævnt i indledningen er de sammenfattende processkrifter nøglen til dommernes forberedelse af hovedforhandlingen.

Det er uheldigt for sagens behandling og dermed for advokaterne, hvis ikke de sammenfattende processkrifter er rimeligt koordinerede, således at det klart fremgår, hvad der er tvist om, og hvordan hver af parterne forholder sig til den anden parts synspunkter.

Selv om udgangspunktet er samtidig udveksling af de sammenfattende processkrifter, kan det være hensigtsmæssigt, at advokaterne aftaler at sende udkast til hinanden inden afleveringen til Højesteret. I reglen er det mest praktisk, at appellanten sender sit udkast til indstævnte f.eks. 2 uger inden afleveringsfristen, og indstævnte så sender sit udkast til appellanten, f.eks. 1 uge efter modtagelsen.

Når man betoner vigtigheden af de sammenfattende processkrifter, kunne det måske friste til at udforme dem som manuskripter til de mundtlige indlæg.

Det er bestemt ikke anbefalelsesværdigt. Dommerne vil i almindelige sager lægge mere vægt på et skrift på 6-8 sider end et på 20. Og koncentration om det væsentlige er også vigtig for at opnå, at alle dommere har sat sig ind i ens synspunkter inden hovedforhandlingen.

Påstande og de rene anbringender skal selvfølgelig anføres.

Vedrørende faktum bør der peges på eventuelle nye oplysninger i forhold til dommen med angivelse af sidetal i ekstrakten. Men en fremstilling af faktum "fra bunden" kan kun komme på tale, hvis den indankede dom er helt håbløs.

Argumentationen bør holdes i en stram stil. Der er ikke som i mundtlige indlæg behov for gentagelser. Hvis ikke dommerne umiddelbart har forstået rækkevidden af et guldkorn, har de jo mulighed for at læse det igen.

Det skal fremgå, hvad man vil bruge retskilderne i materialesamlingen til, d.v.s. det skal anføres, hvad man mener, at de centrale kilder viser. Der skal gives sidehenvisninger, men ikke refereres. Det er dog hensigtsmæssigt at gøre henvisninger til de vigtigste steder selv bærende.

I Reglerne (pkt. L 14) nævnes den mulighed, at man i den mundtlige procedure stort set nøjes med at henvise til sit sammenfattende processkrift vedrørende mindre afgørende spørgsmål. Under forudsætning af at et synspunkt overhovedet er så relevant, at det fremføres med rette, kan en sådan fremgangsmåde gøre det nødvendigt at bruge nogen plads i skriftet på andet end sagens hovedspørgsmål. Det kan måske formilde dommerne, hvis man indleder sådanne afsnit med at skrive, at formålet dermed er at spare tid under hovedforhandlingen.

9. HOVEDFORHANDLINGEN

I det foregående er der argumenteret for, at det er for sent at vinde en sag under den mundtlige hovedforhandling. Men det er ikke for sent at tabe den. Advokaterne bør derfor være lige så omhyggelige med de mundtlige indlæg, som det traditionelt har været tilfældet.

I forhold til det klassiske forløb af hovedforhandlinger i Højesteret, er tidsforbruget blevet kraftigt skåret ned. Højesteret har da også såvel i Reglerne som ved berammelser i Ankeudvalget givet udtryk for, at fornøden omhu kan udvises inden for kort taletid.

Dette har tilsyneladende gjort et for stærkt indtryk på nogle advokater, således at de enten fremfører synspunkterne i rasende tempo eller ikke udvikler deres argumentationer tilstrækkeligt.

Det er således advokaternes vanskelige opgave at finde den gyldne middelvej.

Set i forhold til den "klassiske" procedureform, søges reduktion af tidsforbruget til hovedforhandlinger opnået gennem en række tiltag:

- Den styrkede forberedelse med sammenfattende processkrifter og materialesamling samt fremrykning af afleveringsfristerne reducerer behovet for lange mundtlige indlæg.
- Den indankede dom oplæses ikke mere, men kan forudsættes læst af alle dommere.
- Dokumentation af bilag i sammenhæng er i praksis helt forladt.
- I almindelighed er det tilstrækkeligt at referere indholdet af bilagene og kun citere særligt vigtige afsnit. Det er fortsat Højesterets udgangspunkt, at Højesteret kun kan lægge vægt på dokumenter i ekstrakten, hvis de er oplæst eller refereret. Men hvis der er henvist til et dokument, kan Højesteret inddrage ordlyden i dommen, selv om dokumentet ikke er oplæst. Referater skal være loyale. Det giver ikke point at blive grebet i citatfusk.

- Der er nu mulighed for, at appellanten kombinerer forelæggelse og procedure.

Selv om udviklingen går stadig videre i retning af, at det er tilladeligt at forudsætte, at dommerne kender sagen godt fra den skriftlige forberedelse, er retsplejen ved Højesteret principielt stadig mundtlig. Der er - heldigvis - fortsat store forskelle til procesformen i f.eks. USA's Supreme Court og EF-Domstolen.

Men der kan opnås større lydhørhed hos dommerne i Højesteret ved at koncentrere sig om det væsentlige.

I sager af noget omfang bør hver af advokaterne senest ved hovedforhandlingens begyndelse få vagtmesteren til at lægge en oversigt over indlægget til dommerne - og naturligvis til modparten. Oversigten må ikke have karakter af et processkrift, men må kun indeholde overskrifter til indlæggets forskellige afsnit, så dommerne ikke skal bruge tid på at skrive dem ned.

Med mindre der er fundamental uenighed om faktum, og dette er meget kompliceret, er det mest hensigtsmæssigt at forene forelæggelse og procedure. Efter Reglerne har appellanten ret til at vælge fremgangsmåde. Det må være en kollegial pligt at underrette modparten senest samtidig med aflevering af sammenfattende processkrift.

Appellanten skal være opmærksom på, at forelæggelsen af faktum skal være loyal og rimeligt fyldestgørende, også når den integreres med proceduren.

Noget andet er, at det altid i forelæggelsen bør markeres, hvad der er uenighed om, og hvad et bevismiddel skal bruges til at belyse. Hvis appellanten selv finder det pågældende punkt irrelevant, men modparten har påberåbt sig det, skal det med i forelæggelsen med oplysning om begge parters syn derpå.

Kravet om loyal gengivelse gælder ikke kun de fremlagte dokumenter og andre bevismidler, men også retskilderne.

Imidlertid bør loyalitetskravet ikke strækkes så vidt, at fremstillingen udvikler sig til "kønsløs monotoni", som en højesteretsdommer har advaret mod. Sagen bør fremstilles "gennem et temperament".

Reglerne anbefaler, at advokaterne tager udgangspunkt i den indankede dom og gør opmærksom på, når man supplerer eller bestrider dommens gengivelse af faktum, og hvori man er enig eller uenig i dommens præmisser. Dette har ikke været traditionen, hvor bemærkninger til den indankede dom typisk var henvist til de allersidste minutter af proceduren.

På dette som på mange andre punkter er det imidlertid nyttigt at tænke sig i højesteretsdommernes sted. Højesteret skal i sin dom netop forholde sig til den indankede dom, og ved at anlægge samme synsvinkel vinder advokaten bedre gehør hos dommerne.

Det er ikke noget nyt, at man nøje bør overveje, om et argument har en sådan styrke, at det bør fremføres. Hensyn til klienten og til at beskytte sig mod ansvar, hvis Højesteret skulle se anderledes på sagen end en selv, kan føre til at medtage mere end hovedargumenterne. Men det typiske er nok, at argumentationen vinder ved koncentration om de væsentlige argumenter.

Reglerne anbefaler da også en sådan koncentration i relation til såvel anbringender som beviser og retskilder.

Hvis de sammenfattende processkrifter har været rigtigt koordineret, vil advokaternes første indlæg i reglen have berørt alt det væsentlige. I så fald er der sjældent behov for replik og duplik, bortset fra nogle få bemærkninger til enkelte udtalelser fra modparten.

Ved præsentation af et kompliceret faktum kan det være nyttigt at anvende audiovisuelle hjælpemidler. Udstyr hertil findes i Højesterets 2. afdeling, men endnu ikke i 1. I givet fald kan advokaten ved berømmelsen bede om, at sagen foretages i 2. afdelings lokaler.

Selve procedureindlægget må ikke ske som power-point præsentation.

10. DOMSAFSIGELSEN

Normalt er det ikke nødvendigt at give møde ved domsafsigelsen, men Højesteret meddeler resultatet pr. telefon eller fax.

I sager af offentlig interesse afsiges dommen i retten med adgang for journalister og andre interesserede. Højesteret har ikke automatisk givet advokaterne meddelelse derom, så man risikerer, at klienten får dommen fra medierne og ikke fra advokaten.

11. SÆRLIGT OM SAGSOMKOSTNINGER

Ved den seneste ændring af Reglerne er det fastsat, at sagens værdi skal oplyses i ekstrakten, og synspunkter om andre relevante forhold skal anføres i de sammenfattende processkrifter.

Man bør være opmærksom på, at Højesteret må forventes at følge den samme tendens til differentiering af omkostningerne, der er udmeldt i landsretspræsidenternes vejledninger.

Det er derfor vigtigt at give Højesteret de fornødne oplysninger, bl.a. om arbejdets omfang, enten i form af tidsforbrug eller ved verbal beskrivelse af, hvorledes forløbet har været i forhold til en gennemsnitssag om samme beløbstørrelse.

Som omtalt i Reglerne skal udgifter oplyses i ekstrakten. Det drejer sig bl.a. om retsafgift, honorarer til skøns mænd og ekstern kopiering. Endvidere oplyses udgifter til egen kopiering af ekstrakt og materialesamling efter de af Højesteret godkendte takster.

Også udgifterne i landsretten bør oplyses - i al fald hvis man er appellant, eller man som indstævnt ønsker en ændring af landsrettens omkostningsafgørelse.